

FİKRƏT ƏMİROVUN FORTEPIANO YARADICILIĞINDA AŞIQ MUSIQISININ ÜSLUB ƏLAMƏTLƏRİ

Sevinc QULİYEVA

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan fortepiano musiqisində aşıq musiqisi ilk əvvəl kiçik formalarda - yəni, fortepiano miniatür janrında özünü göstərmişdir. Kiçik formalarda aşıq musiqisinin icmalı göstərir ki, aşıq musiqisinin milli məqam-intonasiya arsenalının səciyyəvi xüsusiyyətləri Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano əsərlərində müxtəlif üsullarla işlənmişdir.

Folklorla - milli-xarakterik zəmin əsasında, aşıq yaradıcılığı ilə sıx əlaqədə inkişaf edən fortepiano miniatürü melodik cəhətdən bolluğu ilə seçilir. Aşıq musiqisinin tətbiqi Azərbaycan fortepiano musiqisində janr dairəsinin, müxtəlif forma və yazı üsullarının istifadə dairəsini genişləndirmişdir. Öz mənbəyini folklor musiqisindən götürən bu janrın tətbiqi əvvəlcə kiçik formalarla tədricən fortepiano konsert janrına qədər doğru yüksəlmişdir.

Fortepiano miniatür janrında aşıq musiqi növlərinin tətbiqi bir sıra yaddaqalan instrumental pyeslərdə ifadəsini tapmışdır. Bu instrumental pyeslər istər qavrayış, istərsə də ifaçılıq baxımından sadədən mürəkkəb formalara qədər əhəmiyyətli bir yol keçmişdir. Bu cəhəti Azərbaycan fortepiano musiqisinin tarixinə ekskurs edərək Fikrət Əmirovun fortepiano miniatürələrinə bəzən nümunə olan uşaq silsilələrini nəzərdən keçirdikdə aydın görürük.

F.Əmirov uşaq və yeniyetmələr üçün fortepiano silsilələrini XX əsrin 50-ci illərdən başlayaraq meydana gətirmişdir. Ümumiyyətlə 50-60-cı illər Azərbaycan bəstəkarlarının qarşısında duran məsələlərdən biri də şagirdlər üçün nəzərdə tutulan fortepiano ədəbiyyatını məzmun və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmək idi.

Tədqiqatçı T.Seyidov özünün "Razvitie janrov azərbaydjanskoy fortepiannoy muziki" kitabında qeyd edir ki, "Azərbaycan bəstəkarlarından F.Əmirov uşaq

pedaqoji repertuara əhəmiyyətli dərəcədə maraq göstərərək, bu illər uşaq və yeniyetmələr üçün fortepiano musiqisinə müraciət edir. F.Əmirovun "12 miniatür" (1954) və "Uşaq lövhələri" (1957) uşaqlar üçün yaranmış fortepiano musiqisinin klassik nümunələri sırasında durur" (1).

F.Əmirovun uşaq silsilələri uşaq tədris repertuarının əsas bünövrəsini təşkil edir. Bu əsərin musiqi dilində nəzərə çarpan ilk cəhət onun milli folklorla bağlılığıdır. Bu silsilədən "Aşıqsayağı" pyesi - fortepiano miniatür janrı sahəsində aşıq istiqamətinin meydana çıxmasından bəhs edən ilk nümunələr sırasındadır.

Maraqlıdır ki, F.Əmirov fortepiano miniatür janrını zənginləşdirərkən aşıq sənəti kimi epik janrı yüngülləşdirərək tətbiq etmişdir. Bu yolda ilk olan Əmirov özündən sonra bir çox bəstəkarların, o cümlədən Ə.Abbasov, E.Nəzirova, X.Mirzəzadənin uşaq pyeslərində aşıqsayağı üçün yol açmışdır. Bununla da uşaq tədris repertuarına aşıq havalarının tətbiqini dəqiq müəyyənləşdirmişdir.

"12 miniatür" silsiləsindən "Aşıqsayağı" parlaq ifadəsini tapmış janrvari xarakterə malikdir. Məlumdur ki, Əmirov "12 miniatür" silsiləsində hər bir pyesin başlığında musiqinin emosional əhval-ruhiyyəsi ilə səsleşən adlar irəli sürür. "Aşıqsayağı"da bəstəkar uşaq və yeniyetmələrin qavraya biləcəyi bir şəkildə aşıq musiqi obrazlarını dəqiq konkretləşdirmişdir. Məhz bu cəhət hazırkı pyesi uşaqlar tərəfindən qavranılması üçün maraqlı edir.

Allegretto grazioso tempində, h-moll tonallığında olan "Aşıqsayağı" pyesi ilk növbədə zəngin məqam müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Xalq məqam-intonasiya əsaslarına bütün yaradıcılığı boyu yayğı ilə yanaşan Əmirov bu pyesdə də xalq musiqisinin məqam təşkilinin geniş imkanlarını yaradıcı surətdə

ifadə edə bilmişdir. Pyesdə Əmirovsayağı gözənilməz modulyasiyalar, daxili keçidlər bu silsilənin meydana çıxdığı uzaq 50-ci illərdəki kimi bu gün də öz tərəvəti və yeniliyini qoruyub saxlamışdır.

"Aşıqsayağı"nın aşıq musiqisi ilə sıx əlaqəsini göstərən cəhətlərdən biri də əsərin ritmik xüsusiyyətidir. Əmirov pyesdə 2/4 ölçüsündən istifadə edərək bu ölçü ilə müxtəlif ritmik şəkil və kombinasiyalan növbələşdirmişdir.

Fikrət Əmirovun "Aşıqsayağı" pyesində inkişafın başlıca hərəkətverici faktorları bir sıra cəhətlərlə izah olunur. Bunlar - ifadəli melodik intonasiya, dəqiq müəyyənləşmiş ritmik şəkil və əvvəldən sona qədər saxlanılmış fakturalı xüsusiyyətlərdir.

Bəstəkar öz fortepiano pyeslərində Azərbaycan aşıq musiqi folklorunun səciyyəvi xüsusiyyətlərinə (melodik inkişafın "h" səsi ətrafında gəzişməsi, təkrarlıq və variantlıq kimi prinsiplər) dayaqlanmışdır. F.Əmirovun fortepiano silsilələrində Azərbaycan musiqisində təsadüf olunan milli məqamlar geniş tətbiq olunur. Bəstəkar məqam təşkilini ("Şur") tonaldaxili maraqlı yönəlmələrlə zənginləşdirir, eyni adlı məqamları qarşılaşdırır, məqamı yeni yüksəkliyə qaldırır.

"Aşıqsayağı"da musiqili-tematik materialın intonasiya təşkilində aşıq sazının kökü ilə səsleşən səciyyəvi xalis kvarta və kvinta intervallarının paralel şəkildə növbələşmələri də maraq doğurur. Məhz bu üslub xüsusiyyətləri aşıq havalarının ifa tərzini təlqin edir. "Aşıqsayağı" pyesində kvarta-kvinta interval-

ların geniş tətbiqi, virtuoz-improvizasiya dəyişmələri (xüsusən 1-6 - 7-10-cu xanelər) pyes boyu daxili aktivlik yaradır.

"Aşıqsayağı" fortepiano miniatüründə sadə formadan (period) istifadə olunmuşdur. Pyesin homofon-harmonik fakturası öz başlanğıcını Azərbaycan xalq musiqisinin təksəli təbiətindən götürür. Pyesin obrazlı məzmununda hökm sürən xalq janrvarlıyının ilkin mənbələri ilə əlaqə dərəcədə ayanıdır ki, bəstəkarın melodik üslubunu milli xalq melodik intonasiyalarından ayırmaq çətindir.

Melodiya kimi harmoniya da kifayət qədər ifadəli olub, bəstəkarın harmonik üslubunun milliliyini ifadə edir. Burada məqamın fundamental rolunu vurğulamaq lazımdır. "Aşıqsayağı"dakı Əmirov harmoniyaları melodiyaların məqam təbiətinə tabedir. Pyesdə xalq janrvari dualizmi - mahnıvarlıq və rəqsvarlıq - muğam və aşıq ifaçılığı vəhdət təşkil edir. İntonasiyalı-melodik, məqam-tonal və harmonik xüsusiyyətlər pyesin obrazlı məzmununa uyğundur.

Bəstəkar tərəfindən geniş tətbiq olunan "Şur" məqamı pyesin minor tonallığının (natural h-moll) intonasiya əsası ilə səsleşir. Pyes boyu major-minor boyallının növbələşməsi fortepiano fakturasında milli məqam əsasını gücləndirir. Forteplano fakturasında milli metroritm xüsusiyyətləri fonunda inkişafın I oktavadan tədricən yüksək registrə qədər genişlənməsini Əmirovun fortepiano üslubunun özünəməxsus koloristik tapıntısı adlandırmaq olar.

F.Əmirov - "12 miniatür" silsiləsindən "Aşıqsayağı"

Allegretto grazioso

F.Əmirovun "12 miniatür" silsiləsini tədqiq edən Z.Adıgözəlzadə bəstəkarın Azərbaycan fortepiano yaradıcılığına gətirdiyi yeniliklərdən söz açır: "Öz əsərlərini yaradarkən bəstəkar heç zaman tək dissonans səslərin, qırıq-qırıq fakturanın, melodik cəhətdən qarışıqlığın tətbiqi ilə zahirən müasir görünüş verməyə çalışmamışdır. O, inadla və bilə-bilə öz dilində danışıq. Bu təkraredilməzlik və orijinallıq yeni, müasir və milli-xalq xarakterinin sintezini əmələ gətirir. F.Əmirov yorulmaq bilmədən həmişə xalq musiqisinin xüsusiyyətlərini öyrənir, folklor irsinin dərinliklərindən ən qiymətli elementləri əldə edir və öz yaradıcılıq təcrübəsində onlardan düzgün istifadə edir. Bununla bərabər o, müasir insanın hiss və həyəcanlarına, onun təfəkkür tərzinə cavab verən vasitələri də axtarıb tapır" (2).

Fortepiano miniatür janrına yaradıcılığının müxtəlif mərhələlərində müraciət edən Fikrət Əmirov böyük təbiəvi və bədii dəyərə malik parlaq milli və orijinal əsərlər yaratmışdır. O, uşaq - pedaqoji repertuanı ayrı-ayrı miniatürlər və iki silsilə ilə zənginləşdirərək variasiyalar, iki prelüd - "Bahar nəğməsi", "Nağıl"; "Uşaq lövhələri" və "12 miniatür" yaratmışdır. F.Əmirovun fortepiano silsilələrində təzadlı lirik və ya janr-məişət lövhələrinin növbələşməsinin vasitəsi ilə uşağın daxili aləmi üzə çıxır. Z.Adıgözəlzadənin qeyd etdiyi kimi, "F.Əmirovun uşaq pyeslərinin

populyarlığının sirri, fikrimizdə, ən çox onunla bağlıdır ki, proqramın sərhəti və dərk olunması kimi mürəkkəb bir məsələ bəstəkar tərəfindən onun əsərində yüksək sənətkarlıqla, uşaq psixologiyasına həssaslıqla nüfuz edərək həllini tapmışdır" (3).

F.Əmirovun "Aşıqsayağı" fortepiano miniatürü milli fortepiano musiqisində janrvariliyin parlaq və dəyərli səhifələrindən biridir. Qeyd edək ki, ötən əsrin 50-ci illərində bəstəkar yaradıcılığında aşıq musiqisinə meyl özünü daha bir əsərlə - fleyta və fortepiano üçün "Aşıqsayağı" ilə ifadə etmişdir.

Fleyta və fortepiano üçün "Aşıqsayağı" (1952) sadə çihissəli formada yazılaraq, lakonizmi, yığcamlığı, inkişafın məqsədyönlülüüyü ilə fərqlənir. Burada aşıq musiqi cizgiləri - improvizəlilik, səciyyəvi ritmik şəkil, metr dəyişikliyi (2/4, 3/4) açıq-aydın hiss olunur. Fleytanı müşayiət edən fortepiano partiyası sekunda səs uyğunluqları, kvarta-kvinta gedişləri, yarıksıldılmış septakkordlarla zəngindir.

F.Əmirovun nəzərdən keçirilən fortepiano və kamera əsərlərinin tematizmində münəqqişənin mövcud olmaması, obrazların "konfliktsiz" xarakteri özünü göstərir. Həyatın yumorlu ifadəsi ilə seçilən bu əsərlər parlaq milli xalq musiqi ifadəliliyinin (improvizasiyalılıq, məqamvarilik və ritmik quruluş) təcəssümüdür.

ƏDƏBİYYAT

1. Сеидов Т. Развитие жанров азербайджанской фортепианной музыки. Баку: Шур, 1992, с. 154
2. Адигезалзаде З. Фортепианные миниатюры Фикрета Амирова. – Баку: Ишыг, 1979. – с. 5.
3. Yene orada, s.10.

4. Заманова А. Фортепианное творчество Ф.Амирова. Автореф. дис... канд. искусств., Ташкент, 1984

5. Алиева Л. Фортепианные циклы композитора Азербайджана (вопросы эволюции жанра и стиля). Автореф. дис... канд. искусств., Баку, 2004

Стилевые черты ашыгской музыки в фортепианном творчестве Фикрета Амирова

Статья посвящена изучению национальных особенностей музыкального языка фортепианных произведений Ф.Амирова в контексте стилистических черт ашыгского творчества. Автор рассматривает фортепианные миниатюры композитора, на примере программных пьес под названием «Ашыгсаягы» («в Ашыгском стиле») выявляет параметры использования выразительных средств ашыгских напевов в композиторском творчестве.

Ключевые слова: фортепианная миниатюра, инструментальная пьеса, ашугская, жанровая зарисовка.

Style features of Ashig music in Fikret Amirov's piano works

The article is devoted to the study of the national peculiarities of the musical language of piano works by F.Amirov in the context of the stylistic features of Ashig art. The author examines the piano miniatures of the composer, using the example of program pieces titled "Ashygsayagi" ("in the Ashygs style") reveals the parameters for using the expressive means of the Ashig chants in composer's work.

Key words: piano miniature, instrumental piece, ashug, genre sketch.